

Musealágádus
Museovirgádâh
Mu'zeikoontâr

VARK – riikkaviidosáččat mearkkašahtti arkeologalaš čuožahagat -fidnu

Fidnu vuolggasajit

Fidnu vuolggasadjin leat riikkaviidosáš guovlluideavahanmihttomearit (VAT), mat leat oassi eanangeavahan- ja huksenlága čuovvu guovlluideavaheami plánenvuogádaga. Riikkaviidosáš guovlluideavahanmihttomeriid vuosttaš mihttomearrin lea sihkkarastit, ahte riikkaviidosáččat mearkkašahtti áššiid vuhtiiváldit lávva barggus ja earáin eanangeavaheami plánain. VARK-fidnu mihttomearrin lea leamašan ollašuhttit riikkaviidosáččat mearkkašahtti arkeologalaš čuožahagaid inventerema, man bohtosa stáhtaráđđi sáhtá dohkkehit oassin riikkaviidosáš guovlluideavahanmihttomeriid.

Musealágádus lea ollašuhttan riikkaviidosáččat mearkkašahtti arkeologalaš čuožahagaid (VARK) inventerema ovtasbarggus guvllolaš ovddasvástádusmuseaiguin ja Meahciráđđehusain jagiin 2018–2023. Fidnu gokčá olles Suoma vuhtiiválddekeahtá Álandda eanagotti. VARK-guovlluid válljenákkain ovdanbuktojuvvon árvvuid vuhtiiváldin lea dárbbášlaš, vai guovlluid iešlágiid ja earenoamášiešvuodaid sáhtá ovdanbuktit ja sealluhit sierra lávva dásiid gáibidan dárkilvuodain.

Inventeremis leat árvvoštallan dološmuitolága (295/1963) ráfáiduhttan giddes dološmuittuid ja earáid arkeologalaš kulturárbečuožahagaid. Mihttomearrin lea leamašan dovddastit dáláš dieđuid vuodul daid arkeologalaš čuožahagaid, mat govvidit vejolaš bures Suoma mannanáiggi guvllolaččat, áiggálaččat ja temáihkálaččat. Guovddáš diehtogáldun leat leamašan Musealágádusa bajásdoallan riikkaviidosáš dološmuitoregisttar, dutkanraporttat ja dutkangirjjálašvuhta.

VARK-inventerema riekteváikkuhusat

Riikkaviidosáččat mearkkašahtti arkeologalaš čuožahagaid inventeren gárvvistuvvo eanangeavahan- ja huksenlága (MRL) 22 §:s oaivvilduvvon riikkaviidosáš guovlluideavahanmihttomeriid (VAT) čuovvu riikkaviidosáš inventeremin.

MRL vuodul stáhta virgeoapmahašdoaimmain ja guovlluid geavaheami plánemis ferte vuhtiiváldit riikkaviidosáš guovlluideavahanmihttomeriid ja ovddidit daid ollašuvvama. Riikkaviidosáš guovlluideavahanmihttomearit bohtet konkrehtalažžan váldoáššis lávva barggus, daid osiid ja vugiid bealis go guđege lávva hámi doaibma ja mihttomearri gáibidit ja dahket vejolažžan.

Riikkaviidosáš guovlluideavaheami mihttomeriin eai leat njuolgat vuoigatvuodalaš váikkuhusat ovttaskas huksenlobi, spiehkastatlobi dahje plánendarbočovdosa mieđihangáibádusaide. VARK-guovlluid čuožahagaid guovdu riekteváikkuhusat ovttaskas huksenfidnui dahje eanangeavaheapmái muđui šaddet MRL čuovvu lávvaráhkadanproseassas ja vuodđuduvvet sierra lávva dásiid sisdoallogáibádusaide ja gieđahaladettiin giddes dološmuittuid, dološmuitolága (295/1963) mielde.

Inventerema vuolginmateriála

Riikkaviidosáš guovlluideavahanmihttomeriid mielde fidnu lea nammaduvvon inventeremin, muhto eará láhkai go dábálaš arkeologalaš inventeremis dás eai ohcan ođđa arkeologalaš čuožahagaid eatnamis, muhto čielggadus čuožai juo gárvvisin dovddus čuožahagaide. Fidnu bargovuolážin lei

geavahusas Musealágádusa bajásdoallan riikkaviidosaš dološmuitoregisttar. Registarii lasihuvvui fidnu várás sierra VARK-ossodat, masa leat vurkejuvvon dárbbášáhti čuožáhagaid guovdu dieđut ja árvoštallamat čuožáhaga mearkkašahttivuođas ovttas ákkain.

Musealágádusas fidnu prošeaktajoavku vástidii inventerenmuttu ollašuhttimis ovttasbarggus Kulturbirasbálvalusat-ossodagain ja guvllolaš ovddasvástádusmuseaid kulturbirasbargguin vástideaddji arkeologaiguin. Inventerenbargu ja čuožáhagaid välljenproseassa ovdánedje ovddasvástádusmuseaid doaibmaguovlluid mielde. Doaibmaguovllut vástidit dábálaččat eanagottiin baicce Uusimaas ja Lappis, mat leat juhkkjuvvon golmma ovddasvástádusmusea gaskan.

Fidnu álggus dološmuitoregistara čuožáhagain čoggojuvvui vuođdomateriála, masa gullet:

Dološmuitoregistara eanemus mearkkašahti ráfáiduhttinluohká sullii 3700 čuožáhaga (ráfáiduhttinluohkká 1). Ráfáiduhttinluohkát vulge eret geavahusas jagis 2014.

Duovdaga muitu – riikkaviidosaččat mearkkašahti dološmuittut -almustahttima 351 čuožáhaga (Museadoaimmahat 2001).

Haag oppalašsoahpamuša čuovvu našuvnnalaččat mearkkašahti kulturopromodaga logahallama 134 čuožáhaga (HAAG – 2013). Logahallan lea ain válmmaštallamis.

UNESCO máilmmiárbečuožáhagat: Sammallahdenmäki, Struve goalus, Suomenlinna ja Vanha Rauma.

Eanagoddelávaide eanagottálaččat dehálažžan dahje árvvolažžan merkejuvvon sullii 600 čuožáhaga.

Mánnggat čuožáhagat leat mielde mánngga vuođdomateriálas. Buohkanassii inventerema sillejuvvon vuođdomateriála sistisdoalai 4024 giddes dološmuittu, mii vástida 11 % (n = 35299, 24.1.2022) buot dološmuitoregistara giddat dološmuittuin. Vuođdomateriálaid lassin árvoštallanproseassas leamašan čuožáhagain 13 % (n = 759) váldojuvvui mielde válmmaštallanmuttu áššedovdiiguin ságastallamiid ja ávkin adnojuvvon duogášmateriálaid (ee. dutkangirjjálašvuohta) vuođul. Ollislaččat fidnu árvoštallanproseassas ledje mielde 14 % (n = 4783) buot registrerejuvvon giddes dološmuittuin.

Čuožáhagaid mearkkašahttivuođa árvoštallan

Čuožáhagaid mearkkašahttivuođa árvoštallamis ledje mielde Musealágádusa ja guvllolaš ovddasvástádusmuseaid arkeologat (sullii 50 olbmo). Lassin árvoštallamis veahkki bođii eará guovlluid áššedovdiin (Meahciráđđehus, universitehtat, sierraáššedovdit). Árvoštallan dahkkjuvvui golmmaoasat proseassan, mas leat leamašan sierra muttuid gaskkas ságastallamat čuožáhagaid ja čoakkáldaga gokčevašvuođa birra.

Vuosttamuš muttus buot árvoštallojuvvon čuožáhagat nammaduvvojedje **evttohassan**. Preliminára árvoštallama manjá dat juogo hilgojuvvojedje dahje sirdojuvvojedje **evttohanvuloš** čuožáhagaid kategoriijai. Evttohuvvon čuožáhagain gárvvistedje čuožáhagovvadásaid ja árvoštalle daid mearkkašahttivuođa numerálalaččat ja čálalaččat. Juos čuožáhaga riikkaviidosaš mearkkašahttivuohta árvoštallojuvvui doarvái buorin, čuožáhaga VARK-status rievdaduvvui **válljejuvvon** čuožáhahkan.

Árvoštallama lassin sagastallamiin čuožáhagaid rátkke earet eará čuožáhattiippa liigeovddastusa dahje meahccedárkkisteamis gávnnavuvvon iešvuođaid dihtii (ovdamearkka dihtii čuožáhaga fuones ortnet). Čoakkáldaga maid dievasmahtte sagastallamiin ovdii bohtán čuožáhagain, mat ledje dábálepmosit gávdnon fidnu áigge.

Čuožahagaid mearkkašahttivuođa árvvoštallan girjejuvvui čuožahagaid guovdu fidnu várás dahkkojuvvon ossodahkii Musealágádusa bajásdoallan dološmuitoregistorii. Fidnu álggus bargobájis dahke árvvoštallamis geavahuvvon kritearat, ja dasa oassálaste arkeologat ja eanangeavaheami áššedovdit sierra organisašuvnnain. Kritearaid figge dahkat nu, ahte dat govvešedje vejolaš bures čuožahagaid sierra iešvuođaid ja heivešedje sierralágan čuožahagaid árvvoštallamii.

Mearkkašahttivuođa árvvoštallan lea dahkkojuvvon välljemin guđege kritearas fástaárvvu, man dievasmahte friija govvádusteavsttain. Geavahuvvon kritearat leat:

- **Kulturhistorjjálaš mearkkašahttivuohta**

Árvvoštallan vuođđuduvvá dasa, man bures čuožahat ovdanbuktá áigodagas fenomenaid, muttuid ja dáhpáhusaid. Árvvoštallama vuođđun lea leamašan dutkandiehtu čuožahagas dahje dan ovddastan fenomenas.

0 = ii mearkkašahti, 1 = veháš mearkkašahti, 2 = viehka mearkkašahti, 3 = hui mearkkašahti

- **Dutkamušlaš árvu**

Čuožahaga dutkamušlaš árvu vuođđuduvvá dan dutkanpotensiálii sihke jo ožžojuvvon dieđu vuođu ja dieđu vuođu man sáhtá ain oažžut.

0 = ii potenciála, 1 = uhcánaš potenciála, 2 = potenciála viehka olu, 3 = potenciála olu

- **Leago dábálaš vai hárvenaš**

Árvvoštallan čuožahattiippa guvllolaš dábálašvuođas dahje hárvenašvuođas vuođđuduvvá arkiiva- ja girjjálašvuođamateriálaide.

1 = dábálašvuohta dahje hárvenašvuohta ii leat mearkkašahti iešvuohta, 2 = oalle dábálaš dahje hárvenaš, 3 = hui hárvenaš dahje dábálaš

- **Arkeologalaš mánggahámatvuohta**

Mánggahámatvuođa árvvoštallan vuođđuduvvá fenomenaid valljivuhtii maid čuožahagas gávnnaha dahje guhkes historjjálaš bistevašvuhtii

0 = mánggahámatvuohta ii leat, 1 = mánggahámatvuohta lea unnán, 2 = mánggahámat, 3 = mearkkašahti mánggahámatvuohta

- **Biras ja eanadat**

Arkeologalaš čuožahaga eanadaga ja sajádatberrasa seailuma váikkuhus čuožahaga áddehahttivuhtii. Mearkkašupmi sáhtá lassánit, jos čuožahat lea riikkaviidosaččat mearkkašahti huksejuvvon birrasis (RKY) dahje váldegottálaš eanadatguovllus dahje árbebiotohpaguovllus.

0 = biras ja eanadat ollásit rievdan, 1 = birrasis dahje eanadagas leat vieris elemeanttat dahje vaháguvamat, 2 = birrasis dahje eanadagas leat elemeanttat mat veahkehit dan áddema, 3 = birrasis ja eanadagas leat vel olu iešvuođat mat veahkehit dan áddema ja čuožahat lea guovllu guovddáš eanadatelemeanta

- **Seailun**

Arkeologalaš čuožahagaid gávnnahtti iešvuođaid seailun. Maiddái dutkojuvvon čuožahaga sáhtá árvvoštallat nu, ahte dat lea bures seilon, jos dat lea bures ovdežiiddikšojuvvon.

0 = duššan, 1 = oalle duššan, 2 = viehka bures seilon, 3 = bures seilon

Čuožahagaid dárkkistusat

Meahccedárkkistusat leat dahkkojuvvon dušše árvoštallanprosessii mielde váldojuvvon čuožahagaide, maid dieđut eai leat leamašan doarvái buorit inventeremii. Meahccedárkkistus lea dahkkojuvvon čuovvovaš dáhpusain:

- čuožahaga ovddit meahccedárkkistus lea dahkkojuvvon ovdal jagi 2011
- gáibidit dárkilut báikediđuid čuožahagas
- lea árvoštallojuvvon, ahte čuožahaga birra eanangeavaheapmi lea váikkuhan maiddái čuožahaga ortnegii dahje ovddasteaddjivuhtii
- čuožahagas eai leat leamašan dása heivvolaš govat

Gullanmateriála čuožahagaid meahccedárkkástusat leat dahkkojuvvon čuovvovaččat: 351 čuožahaga (25 %) leat dárkkistuvvon jagiin 2011–2018 ja 1039 čuožahaga (75 %) leat dárkkistuvvon fidnu áigge jagiin 2019–2022. Smávva oassi čoakkáldaga čuožahagain (12 čuožahaga, vuollel 1 %) báziid fidnus dahkkojuvvon meahccedárkkástusaid olggobeallai go daidda lei váttis beassat (sullot, jeaggesullot, meahcceguovllut). Dáin 10 čuožahahkii leat dahkkojuvvon fidnu áigge dušše gáiddusdárkkistusat gáidduskártenmateriálaid vuodul ja 2 čázevuloš čuožahaga leat dárkkistuvvon raporttaid mielde ovdal jagi 2011.

VARK-čuožahagaid dárkkistusat	St.	%
Ovdal fidnu 2011–2018	351	25 %
Fidnu áigge 2019–2022	1038	75 %
<i>main gáiddusdárkkistusat</i>	10	1 %
Dárkkistuvvon ovdal 2011	2	0 %
čuožahagat oktiibuot 1391		

Buot VARK-čoakkáldaga čuožahagat leat maiddái gáiddusdárkkistuvvon fidnu áigge. Gáiddusdárkkistusat leat dahkkojuvvon ođđasamos gáidduskártenmateriálaid vuodul (ortogovat ja laservinjuseassamat) mat ođasmuvvet golmma ja guđa jagi áigodagain. Ná leat figgan sihkarastit ahte čuožahagaid eanangeavaheamis eai leat dáhpuhuvvan daid ortnega dahje árvvuid heajudahtti doaimmat maŋimuš meahccedárkkistusa maŋŋá. Gáiddusdárkkistusa vehkiin materiálas sáhtii earuhit daid jagiid 2011–2018 áigge dárkkistuvvon čuožahagaid, maidda eanangeavaheami nuppástusat gáibidedje ođđa meahccedárkkistusa dahkama.

VARK-guovllut

Inventerema materiálaide gullelaš arkeologalaš čuožahagain leat hábmejuvvon guovllulágážiin ráddjejuvvon VARK-guovllut. **VARK-guovlu sáhtá čoahkkanit ovttá dahje eanet dološmuitoregistara čuožahagain, dahje daid osiin.**

Dávjjimusat VARK-guovlluid sajádat- ja iešvuodadieđut leat ovttalágánat dološmuitoregistara vástideaddji čuožahagaid dieđuiguin (dilli 13.10.2022). VARK-guovlluid sajádat- ja iešvuodadieđut eai ođasmahttojuvvo inventerema gárváneami maŋŋá, vaikko dološmuitoregistara vástideaddji čuožahagaid dieđut rievddašedje.

Juohke VARK-guovllus lea individuála VARK-dovddaldat, mii čoahkkana nummiriin ja namas. VARK-guovllut lea hábmejuvvon ja nammaduvvon golmma sierra vugiin:

1. VARK-guovlu čoahkkana ovttá dološmuitoregistara čuožahagas ja dan guovlluráddjemis
 - 843 VARK-guovllu (83 %)
 - báikediđut vástidit dološmuitoregistara dieđuid

- VARK-guovllu namma vástida dološmuitoregistora čuožáhaga nama
2. VARK-guovlu čoačkana mángga dološmuitoregistora čuožáhagas ja daid guovlluráddjemiin
- 115 VARK-guovllu (11 %)
 - báikediđut vástidit dološmuitoregistora dieđuid
 - čuožáhagat mat leat lahkalašgaid hábmejit temáihkálaš ollislašvuđa
 - VARK-guovllu namma govve dan bures (ovdamearkka dihtii *Kärmeharju geađgeáigodaga ássansajit* dahje *Kukkokallio dološbázahasat*)
3. VARK-guovlu čoačkana ovttá dahje eanet dološmuitoregistora čuožáhagas ja das lea spiehkaseaddji guovlluráddjen
- 52 VARK-guovllu (5 %)
 - báikediđut spiehkaseaddji dološmuitoregistora dieđuin, spiehkaseapmi lea almmuhuvvon ja ákkastallojuvvon VARK-dieđuin
 - sáhtá čoačkanit ovttá čuožáhagas dahje temáihkálaš ollislašvuđas
 - guovlluráddjen sáhtá leat gáržžit go registora dieđuin (30 VARK-guovllu) tai viiddit (22 VARK-guovllu):

Ovdamearka 1 – Gáržžit guovlluráddjen

Dušše oassi viiddis čuožáhagas lea seilon bures ja deavdá VARK-guovlluide ásahuvvon kritearaid. Dalle meroštallojuvvon VARK-guovlu lea gáržžit go dološmuitoregistora ovdanbuktán guovlluráddjen.

Ovdamearka 2 – Viiddit guovlluráddjen

a) Riikkaviidosaš árvvuid seailuheapmi gáibida viiddit ollislašvuđa go dološmuitolága ráfáiduhhtán guovllu vuhtiiváldima guovlluid geavaheami plánemis. Gažaldagas lea dábálaččat guovlu, mii hábme čuožáhaga áddemii vealtameahtun topográfalaš ollislašvuđa dego dološmuitoregistoris ráddjejuvvon čuožáhaga birastahtti njárgga, bealdosulloža dahje hájji.

b) VARK-guovlu sisttisoallá mánggaid seamma fenomenii gullevaš čuožáhagaid mat leat lahkalašgaid. Dalle čuožáhagaid gaskasaš guovlu lea gehččojuvvon ollislašvuđa áddema dáfus vealtameahtumin riikkaviidosaš árvvuid dorvvasteapmin.

- "VARK-guovlu" lea máinnašuvvon VARK-guovllu namas (ovdamearkka dihtii *Hakoisten VARK-guovlu*)

VARK-guovlu	St.	%	Arkeologalaš čuožáhagat, st.
Dološmuitoregistora čuoovu VARK-guovllu	958	95 %	1236
<i>okta arkeologalaš čuožáhagat</i>	843	-	-
<i>mánga arkeologalaš čuožáhaga</i>	115	-	-
Dološmuitoregistoris spiehkaseaddji VARK-guovlu	52	5 %	155
<i>okta arkeologalaš čuožáhagat</i>	27	-	-
<i>mánga arkeologalaš čuožáhaga</i>	25	-	-
VARK-guovllut oktiibuot	1010	100 %	1391